ଓଡ଼ିଶାର ଧାର୍ମିକ ବିଭବ - ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ମଠ ସଂସ୍କୃତି

ଅଧ୍ୟାପକ ପବିତ୍ର ମୋହନ ବାରିକ

ଗୌଡ଼ୀୟ ମଠ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଅନେକ ଧାର୍ମିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ପୁରୀ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ଦିଗରେ ପୁରୀରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଅନେକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କର ଭୂମିକାକୁ କେବେ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ମହିମା ବିଶ୍ୱ ବିଦିତ । ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ବିଶ୍ୱ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଏକ ଦିପ୍ତିମନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ । ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଶ୍ୱର ବିସ୍ମୟ ରୂପେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ନିଜର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା, ରୀତି, ନୀତି, ବିଶ୍ୱାସ ଓ ମହିମା ବିମଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ସହିତ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ । ଅତୀତ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ, ରାଜନୀତିରେ ଲୀଳା କ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ ଓ ତତ୍ତ୍ୱଭଳି ସଂସ୍କୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ଦିଗରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ ତଥା ନିତ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନ ପୁରୀ ଏକ ସାର୍ଥକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଥିଲା । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀର ମହିମା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅସୀମ, ଅନନ୍ୟ ତଥା ଅସାଧାରଣ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ନିତ୍ୟ ମହୋତ୍ସବ ବିଶ୍ୱ ବିରଳ । ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଧାମ ବହୁ ଗବେଷକ, ବିଦ୍ୱାନ, ଐତିହାସିକ, ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ, ଧର୍ମପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ସାଧୁ, ସିଦ୍ଧ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ସାଧକମାନଙ୍କୁ ସାଦରେ ଆକର୍ଷିତ କରେ । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ସଂପ୍ରୀତି, ଧାର୍ମିକ ଏକତା ଓ ସମନ୍ୱୟ, ବିଶ୍ୱଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଓ ପ୍ରେମ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀରୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ପ୍ରଚାରିତ ଓ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ମହାନାୟକ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମହିମାକୁ ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏଠାରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ମଠ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟ ପୁରୀରେ ଅନେକ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗ୍‌ବଳୟକୁ ଉଦ୍‌ଭାସିତ କରିବାରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ତଥା କୃପାଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ବରେଣ୍ୟ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ପୁରୀର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ମଠ ରୂପେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ମଠକୁ ମାନ୍ୟତା ମିଳେ । ଆଦି ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ମଠ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସହିତ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଠର ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ଥିଲା । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଏହି ମଠକୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁବିଧା ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ମଠ ପକ୍ଷରୁ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ଓ ବାହୁଡ଼ା ପହଣ୍ଡି ସମୟରେ ପନ୍ତୀ ଭୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ପୁରୀର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ମଠ 'ଶଙ୍କରାନନ୍ଦ' ମଠ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଶୃଙ୍ଗେରୀ ଶାରଦା ପୀଠର ଏହା ଏକ ଶାଖା ମଠ । ଶଙ୍କରାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ଏହି ମଠର ନିର୍ମାଣକର୍ତ୍ତା । ପୁରୀର ବାଲିସାହିସ୍ଥିତ ତିଆଡ଼ି ସାହିରେ ଏହି ମଠ ଅବସ୍ଥିତ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସହିତ ମଠ ସଂପର୍କ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ । ମଠ ତରଫରୁ ରଥଯାତ୍ରା ଓ ନିଳାଦ୍ରୀବିଜେରେ ପନ୍ତୀ ଭୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ଉପରେ ବସିବାର ଅଧିକାର ଏହି ମଠାଧୀଶଙ୍କର ଅଛି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମଠର ଏକ ସୁମନୋହର ଉଦ୍ୟାନ ଅଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ବଗିଚା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ମଠର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଥିଲେ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱାମୀ ସଂପ୍ରଦାୟକର ବାବା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ । ଏହି ମଠର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିମୋଣ୍ଡିତ ଉଦ୍ୟାନକୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ସବରେ ଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ବିଭିନ୍ନ ରୀତି, ନୀତି, ପ୍ରଥା, ବିଶ୍ୱାସ, ପର୍ବପର୍ବାଣି ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ମଠର ଗଭୀର ସଂପର୍କ ଅଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବଡ଼ସିଂହାର ବେଶ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ମଠରୁ ପ୍ରତିଦିନ ଫୁଲହାର ଯୋଗାଇ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବଡ଼ସିଂହାର ବେଶ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ମଠରୁ ପ୍ରତିଦିନ ଫୁଲହାର

ଯୋଗାଇ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ପୁରୀ ମଠ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୀର୍ତ୍ତି ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ । ଏହି ମଠର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ରଚୟିତା ଅତିବଡ଼ି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ପୁରୀ ବାସେଲୀ ସାହିରେ ଏହି ମଠ ଅବସ୍ଥିତ । ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପାଟ ମହିଷୀ ଗୌରୀ ପାଟ ମହାଦେଇ ଏହି ସ୍ଥାନଟିକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଦାନ ସୂତ୍ରରେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ରାଜକୀୟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଏହି ମଠ ତା'ର ଗୌରବକୁ ବହୁଗୁଣରେ ପ୍ରସାରିତ କରିଥିଲା । ଏହି ମଠର ଅଧୀନରେ ୨୦ଟି ମଠ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ ଏବଂ ୨୦,୦୦୦ ଶିଷ୍ୟ ଏହି ମଠର ଅନୁଗାମୀ । ମହାପୁରୁଷ ଅତିବଡ଼ୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଏକ କୁଡ଼ିଆ ନିର୍ମାଣ କରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ନିମଗ୍ନ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଏଠାରେ ଦେବତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ସାତ ଲହଡ଼ି ମଠ ନାମରେ ପରିଚିତ । ସାତ ଲହଡ଼ି ମଠ ଦୁଇଏକର ଜମି ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମଠରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ପତିତପାବନ, ରାଧାକୃଷ୍ଣ, ଶାଳଗ୍ରାମ ଓ ଭାଗବତ ବାସୁଦେବ ପୋଥିଙ୍କୁ ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା କରାଯାଏ । ପୁରୀର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମଠ ସୁନାଗୋସ୍ୱାମୀ ବା ସୁନାଗୋସେଇଁ ମଠ ନାମରେ ପରିଚିତ । ପୁରୀ ସହରର ଗୌଡ଼ବାଡ଼ ସାହିରେ ଏହି ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ମଠଟି ଗୌଡ଼ୀୟ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଅଧିକାଂଶ ସେବାୟତମାନେ ଏହି ମଠରୁ ଗୁରୁମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁନାଗୋସାଇଁ ମଠ ତରଫରୁ ଶ୍ରୀପୟର ମାଳ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ନୀତି ସହିତ ଏହି ମଠ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ । ଏହି ମଠର ଆରାଧ୍ୟା ଦେବୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା । ଏହି ମଠରେ ମଧ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଗଣେଶ, ଶାଳଗ୍ରାମ ଇତ୍ୟାଦି ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏହି ମଠର ପ୍ରାୟ ୧୦ ଏକର ଧାନ ଜମି ରହିଅଛି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ କୋଣସ୍ଥ ବାଲିରେ ରାଘବ ଦାସ ମଠ ଅବସ୍ଥିତ । ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ମତରେ ୧୬୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦୀରେ ଏହି ମଠ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ରଘୁଦାସ । ଦୁଇ ଏକର ଜମି ଉପରେ ଏହି ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ମଠର ୧୭ଜଣ ମହନ୍ତ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାଦିନାସୀନ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ୧୮୮୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶ୍ରୀରାମାନୁଜ ଏହି ମଠର ମହନ୍ତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଅଧିକାଂଶ ଓଷା-ବ୍ରତ, ଯାନି-ଯାତ୍ରା, ପର୍ବପର୍ବାଣି ସହିତ ଏହି ମଠ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ବହୁ ବଦାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନେକ ସଂପତ୍ତି ଏହି ମଠକୁ ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଭୋଇବଂଶର ରାଜନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳି ଓ ମରହଟ୍ଟା ଶାସକମାନେ ରାଘବ ଦାସ ମଠକୁ ଅନେକ ଭୂ-ସଂପତ୍ତି ଦାନ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଥିବା ବଲ୍ଲଭ ଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ପଦାର୍ଥ ଏହି ମଠରୁ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଏ । ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ବନକଲାଗି ପାଇଁ ଏହି ମଠରୁ ଆବଶ୍ୟକ ପଦାର୍ଥ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ବନ୍ଦ ରହିଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥବଲ୍ଲଭ ମଠ

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମଠମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଦର୍ପନାରାୟଣ ମଠ' ଅନ୍ୟତମ । କିନ୍ତୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ଦର୍ପଣମଠ ନାମରେ ଅଧିକ ପରିଚିତ । ପୁରୀ ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱର ସାହିରେ ଏହି ମଠ ଅବସ୍ଥିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମଠଟି ଦେବୋତ୍ତର କମିଶନରଙ୍କ ପରିଚାଳନାରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏହି ମଠରେ ଦର୍ପନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ବିଗ୍ରହକୁ ପୂଜା କରାଯାଏ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ରାଧାକୃଷ୍ଣ, ଲଡୁଗୋପାଳ ଓ ଶାଳଗ୍ରାମଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଏ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଚୂଡ଼ାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଏହି ମଠକୁ ଦିଆଯାଇଅଛି । ମଠାଧୀଶ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଆଲଟ ଓ ଚାମର ସେବାରେ ଅଧିକାର ପାଇଛନ୍ତି । ଦୋଳପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସମୟରେ ଦୋଳଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ବିଜେ ଓ ବାହୁଡ଼ା ସମୟରେ ଦୁଇଟି ପନ୍ତୀ ଭୋଗ ଦିଆଯାଏ । ପୁରୀର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରାଚୀନ ମଠ ଭାବରେ 'ଶ୍ରୀରାଧାକାନ୍ତ ମଠ'ର ସୁଖ୍ୟାତି ଅଛି । ବାଲିସାହିର ମୁଖ୍ୟ ରାସ୍ତାରେ ଏହି ମଠଟି ଅବସ୍ଥିତ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ଏହି ମଠରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ବା ଗୌରାଙ୍ଗ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏହି ମଠର ଅନ୍ୟଏକ ନାମ ଗୌରାଗମ୍ଭୀରା । ଶ୍ରୀରାଧାକାନ୍ତ ମଠରେ ରାଧାକାନ୍ତ, ରାଧାରାଣୀ, ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ, ଲଡୁଗୋପାଳ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଏ । ରାଧାକାନ୍ତ ମଠ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଏବଂ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବପର୍ବାଣିମାନଙ୍କରେ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାର ଅଧିକାର ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟରୁ ପାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିରର ଭିତର ବେଢ଼ା ଏହି ମଠଦ୍ୱାରା ପରିଷ୍କାର କରାଯାଏ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସିଂହଦ୍ୱାର ବାମପାର୍ଶ୍ୱରେ 'ଛାଉଣୀମଠ' ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମଠ ଗଜପତି ମହାରାଜା ତଥା ମହାରାଣୀମାନଙ୍କର ଗୁରୁଗାଦି ରୂପେ ନାମିତ । ରଘୁନାଥ ଦାସ ଏହି ମଠର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ଦେବୋତ୍ତର ବିଭାଗ ଅଧୀନରେ ଏହି ମଠ ପରିଚାଳିତ। ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଆକ୍ରମଣ ସମୟରେ ହଜାର ହଜାର ସାଧୁ, ସନ୍ଥ, ସନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ଏଠାରେ ଏକତ୍ରୀତ ବା ଛାଉଣୀ ହୋଇ ପ୍ରତିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ମଠ

ସଂସ୍କୃତିକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିଥିବା ପୁରୀର ମଠମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ‘ସିଦ୍ଧବକୁଳ ମଠ’ ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ମଠର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଶ୍ରୀ ହରି ଦାସ । କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କୁ ବାଲଧୂପ ଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଦିନ ଏହି ମଠରୁ ଭୋଗ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ପୁରୀ ବାଲି ସାହିର ଶ୍ୱେତଗଙ୍ଗା ପୁଷ୍କରିଣୀ ସମ୍ମୁଖରେ ଗଙ୍ଗାମାତା ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଚାରିଶହ ବର୍ଷର ପୁରାତନ ଏହି ମଠଟି । ଏହି ମଠର ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଏଠାରେ ଥିବା ଏକ ଗୁପ୍ତ ସୁଡଙ୍ଗ । ଏହି ସୁଡଙ୍ଗକୁ ବିପଦ ସମୟରେ ଗଜପତି ମହାରାଜା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ କର୍ମଚାରୀମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାର ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ପୁରୀର ଦୋଳମଣ୍ଡପ ସାହିରେ ‘ରାଧାବଲ୍ଲଭ ମଠ’ ଅବସ୍ଥିତ । ଶ୍ରୀରାଧାବଲ୍ଲଭ ଜୀଉ ମଠର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ମଠରେ ଝୁଲଣଯାତ୍ରା ମହାସମାରୋହରେ ପାଳନ କରାଯାଏ । ‘ବଡ଼ସନ୍ଥ ମଠ’ ପୁରୀ ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱର ସାହିରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଉକ୍ତ ମଠଟି ରାମାନନ୍ଦୀ ସଂପ୍ରଦାୟର । ଲୋକକଥାରେ ଶୁଣାଯାଏ ପୂର୍ବେ ଏଠାରେ ଶତାଧିକ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଏହି ମଠରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ ‘ବଡ଼ସନ୍ଥ ମଠ’ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିରରେ ଓ ରଥ ଉପରେ ମଠ ପକ୍ଷରୁ ରଥଭୋଗ କରାଯାଏ । ପୁରୀର କାଳିକା ଦେବୀ ସାହିରେ ‘ନରସିଂହଚାରୀ ମଠ’ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମଠିଟି ରାମାନୁଜ ସଂପ୍ରଦାୟର । ଏହାକୁ ଆଚାରୀ ମଠ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଶ୍ରୀନୃସିଂହ ଏହି ମଠର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ପୁରୀର ମଠମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ‘ପାପୁଡ଼ିଆ ମଠ’ ଅନ୍ୟତମ । ସ୍ୱାମୀ ପିପ୍ଲାୟନଜୀ ମହାରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ‘ପିପ୍ଲାୟନ’ ମଠ ନାମିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜନସାଧାରଣ ଏହାକୁ ପାପୁଡ଼ିଆ ମଠ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହି ମଠରେ ବହୁ ନାଗା ଶ୍ରେଣୀୟ ସାଧୁମାନେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ପାପୁଡ଼ିଆ ମଠର ମୁଖ୍ୟ ଦେବତା ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ଜୀଉ । ପୁରୀର କାଳିକାଦେବୀ ସାହିରେ ‘ବଳରାମ କୋଟମଠ’ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭକ୍ତ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଅତୀତରେ ନିରାଶୟମାନଙ୍କୁ ଏହି ମଠରେ ଆଶ୍ରୟ ଦିଆଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଅନ୍ନଛତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ନଛତ୍ର ବନ୍ଦ ଅଛି । କିନ୍ତୁ କେତେକ ଆଶ୍ରୟହୀନ ଛାତ୍ର ଓ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କୁ ଏହି ମଠରେ ଆଶ୍ରୟ ଓ ପ୍ରସାଦ ସେବନର ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଅଛି । ପୁରୀର ମରିଚିକୋଟ ଛକ ନିକଟରେ କାପୁଡ଼ିଆ ମଠ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମଠର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସାଧୁ ମଣିରାମ ଦାସଜୀ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଏହି ମଠକୁ ବହୁ ସାଧୁସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଆଗମନ ହୋଇଥାଏ । ପୁରୀର ବଳଗଣ୍ଡି ସାହିରେ ‘କାଚରାମଠ’ ଅବସ୍ଥିତ । କାଚରା ସଂପ୍ରଦାୟର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ୧୯୦୧ ମସିହାରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ହାଜିପୁର ବାସିନ୍ଦା ଭୋଳାନନ୍ଦୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଏହି ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା । ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ‘ଶୁଭଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଛତାମଠ’ ଅବସ୍ଥିତ ।

ସାଧାରଣରେ ନାରାୟଣୀ ଛତା ମଠ ନାମରେ ବିଦିତ । ମଠର ଇଷ୍ଟଦେବତା ରୂପେ ଶୁଭଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀ ବାଳକ ‘ରାମ ଦାସ ମଠ’ ନାମରେ ଏକ ମଠ ପୁରୀ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିରର ବାମପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ଅଧୀନରେ ଏହି ମଠଟି ପରିଚାଳିତ । ପୁରୀର ଝାଡ଼େଶ୍ୱରୀ ସାହିରେ ‘ଚାଉଳିଆ ମଠ’ ଅବସ୍ଥିତ । ଲୋକମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ ପୂର୍ବେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଶ୍ରୀଜୀଉମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ମଠରୁ ଚାଉଳିଆ (ଫଳ) ବଲ୍ଲଭ ଭୋଗ ପାଇଁ ଯାଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବନ୍ଦ ରହିଛି । ପୁରୀ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ‘ସତାସନ ମଠ’ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା ସାତଟି ମଠର ସମାହାର ନେଇ ଗଠିତ । ବଡ଼ଆସନ ମଠ, କଦଳିପଟୁଆ ଆସନ ମଠ, ଗିରିଧାରୀ ଆସନ ମଠ, ଗୁମ୍ଫା ଆସନ ମଠ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଆସନ ମଠ, କୃଷ୍ଣ ବଳରାମ ଆସନ ମଠ ଓ ମଦନମୋହନ ଆସନ ମଠକୁ ନେଇ ସତାସନ ମଠ ଗଠିତ । ଏହି ସାତଟି ମଠ ମଧ୍ୟରୁ ତିନୋଟି ମଠ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଛି । ପୁରୀରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ମଠଗୁଡ଼ିକ ଅତୀତର ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି, ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିକାଶରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ନିରାଶ୍ରୟମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଓ ଅନ୍ନଛତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି ମଠଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ମହନୁଭବତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ ଆସୁଥିବା ସିଦ୍ଧ, ସାଧୁ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ପୁରୀ ମଠଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ଆତିଥେୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରୁଥିଲେ । ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବା ମଠମାନଙ୍କର ଐତିହ୍ୟ ଓ ଇତିହାସ ସମୃଦ୍ଧ । ଏମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ଧାର୍ମିକ ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନକ୍ଷତ୍ର । ଓଡ଼ିଶାର ଧାର୍ମିକ ଇତିହାସରେ ପୁରୀର ମଠ ସଂସ୍କୃତି ଏକ କାଳଜୟୀ ଅଧ୍ୟାୟ । ଓଡ଼ିଶାର ଧାର୍ମିକ ବିଭବ ରୂପେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ମଠ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବିବେଚିତ କରାଯାଏ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. ପୁରୀର ମଠ ସଂସ୍କୃତି, ଭାସ୍କର ମିଶ୍ର ।

୨. ବିଭିନ୍ନ ମଠ ସହ ଶ୍ରୀନ୍ଦିର ସମ୍ପର୍କ, ମହିମୋହନ ତ୍ରିପାଠୀ ।

ଇତିହାସ ବିଭାଗ
ସନାତନ ହରିଚନ୍ଦନ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ମଦନପୁର, ଖୋର୍ଦ୍ଧା-୭୫୨୦୫୪